

השבעה עברית נגד שדי לילה מימי המקרא

מאת נ. ה. טורטשינר

בשנת 1939 פרסם המלומד הצרפתי דיו מניל דיו בויסון את אחת הכתובות ה"כנעניות" המעניינות ביותר שנתגלו עד כאן, בעיבוד ראשון, בלוויית תצלומים וציורים, ובצירוף תרגום צרפתי (1). כתובת זו כתובה על גבי טבלת גבס, שגדלה 8.5 X 7 ס"מ, ונמצאה, ביחד עם טבלה קטנה יותר, בארסלאן-טאש או בסביבתה בסוריה העליונה, במקום העיירה Hadattu, הנזכרת בתעודות אשוריות מן המאה ה' לפני ספח"ג, בדרך המלך מחרן, מולדתו של אברהם אבינו, אל כרכמיש. באותה שנה עצמה טיפל אף נ. פ. אוֹלְבְּרִיִּט בכתובת זו (2), הוסיף כמה הערות, על רקע הכתובת, כתבה וזמנה, תימן אחדות מקריאותיו של דיו מניל, וניסה מצדו לתת ביאור ותרגום לדברי הכתובת. אך קריאת הכתובת, ובעיקר פירושה, בידי שני המלומדים, לקויים הם בכל שורה ושורה. ועל-כן אנסה כאן אני לקרוא ולפרש את הכתובת. לשם-כך יכולתי להשתמש, מלבד הפרסומים הנזכרים, גם בהעתקת הטבלה בגבס, שד"ר א. רייפנברג הביא אותה מחלב והואיל למסרה לידי (אמנם העתק הגבס לקוי הוא למעלה ולמטה במקום שהודבקו שני הצדדים של הטבלה יחד), ובעת קריאת ההגהות אף בתצלומים נוספים, שפרופ' א. ל. סוקניק העמידם בטובו לרשותי (ר' לוח ג').

הטבלה, שצורתה צורת מרובע, מעוגלת למעלה, נקובה בראשה בחור, שהעבירו דרכו חוט כדי לתלותה. על מטרת הכתובת כהשבעה נגד שדים (לדעת ד. מ. וא. לעזרה לילדת; אך עי' להלן) מעידים, מלבד תכנה, גם הציורים שעליה: בפני הטבלה, למעלה — אריה בעל כנפים, כרוב-אריאל (3), שראשו ראש אדם, חבוש קובע מלחמה, ולמטה זאבה, שזנבה זנב עקרב, הכולעת דמות אדם, שרק שוקיו ורגליו עדיין מחוץ למלעותיה; ומאחורי הטבלה — דמות גבר, בוודאי אל או בן-אלים, המרים בידו הימנית גרזן קטן, בעוד שידו השמאלית מושטת בתנועת גערה לפניו. הוא לבוש כתונת, המכסה אך את הברכיים, כדרך תלבושת אשורית, ומעיל ארוך יותר, שהוא פתוח מתוך עמדת הצעידה, עד שנשארה הרגל השמאלית פנויה ממנו. חרב ארוכה, חגורה בשמאלו, בולטת מפנים לאחור; ראשו חבוש צניף (טרבוש), ומעל ראשו צורת שושנה (ליליה). על כל הטבלה נחקקה בתוך הגבס הרך ראשונה הכתובת העיקרית, באותיות גדולות ועל-כן אף ברורות למדי, בשורות הנפסקות במקום הדמויות המצויירות. אך הכתוב לא הספיק לגמור את הכתובת בדרך זו, ועל כן הוסיף לכתוב שורות שורות, גם על הציורים עצמם וגם בין שורותיה של הכתובת העיקרית ובצדי הטבלה, באותיות קטנות ואף רהוטות יותר, וקריאת השורות האלה קשה. כתב הכתובות הוא בדרגת מעבר מן הכתב העברי (כנעני) ארמי הקדום אל הכתב הארמי הרהוט, שתולדותיו ידועות

(1) Comte du Mesnil du Buisson, in *Mélanges syriens offerts à* ר' 1

M. Renée Dussaud I, pp. 421-434

(2) W. F. Albright, *BASOR* 76 (December 1939), pp. 5-11 ר' 2

(3) ר' מאמרי על אריאל, לשוננו י"ב, ע' 1 ואילך.

בייחוד מתעודות הפפירוס מיב וממקומות אחרים. עדיין מתכוון הכותב לכתוב בצורות הקלאסיות, אך בכתיבה הרהוטה הוא עוזב אותן. דרגת מעבר זו מקבילה לכתב התעודות הארמיות מן המאה ה' לפני ספה"נ בקירוב מאשור וכדומה. שגם בהן באות צורות קדומות בצדן של צורות שניכרת בהן התפתחות רהוטה. ועל-כן צדק אולי ברייט, המייחס את הכתובת בקירוב למאה ה' לפני ספה"נ; אמנם, אפשר שיש להקדים או לאחר אותה קצת, אפילו כדי מאה שנים. סימן ההפסק בין המלים הוא בדרך כלל קו קטן למטה, ובמקומו ניתנה נקודה בהעתקתנו. בנוגע ללשון הכתובת טעו מעבדיה טעות יסודית, בזה שחשבו למצוא כאן לשון דומה לכתובות הכנעניות, ושרידי השפעת האוגריתית הקדומה. כפי שיתברר, לפנינו עברית מקראית טהורה.

A הכתובת העיקרית פותחת במלים:

1 לחשת. לעפתא. אלת

סס. בן פדרש

שא. אלה

ול. חנקת. א.

5 מר. בת אבא

בל. תבאן

וחצר. אדרך

בל. תדרכן

יש לתקן בעצם השורות הראשונות טעויות יסודיות, הבאות בדברי המלומדים הנזכרים על-יד הערות נכונות.

המלה הראשונה לחשת יש להבינה כנראה כסמיכות, על דרך השימוש המקראי לפני הברות היחס בכ"ל, כגון שמחת בקציר (ישע' ט', ב'); חמת-למו (תהי' נ"ח, ה'), והרבה כאלה במקרא (4); ועל-כן כתוב לחשת ולא לחשה; כי לשון הכתובת מבדילה, כמו המקרא, בין הנפרד נקבה, המסתיים בה"א, ובין הנסמך המסתיים בתי"ו. אמנם, אפשר להניח כאן אף צורה כגון לחשת, בנפרד. במקרא אין לחשה או לחשת, ובשון התלמוד בא לחישה, אך אולי הצורה לחשה, סמיכות לחשת, היא המסתברת ביותר, ועל ידה שימש לחש, בריבוי לחשים, כאלה הנזכרים בישע' ג', כ', גם כחלק מתלבושת הנשים. מלה במשמעות זו של לחשה, השבעה, באה גם בראש ההשבעות האכדיות — *shiptu*, המשמשת בשון זו עם הפועל דבב — *shud-babu* (bubu) (אמר השבעה), ביטוי הנמצא גם במקרא (5).

לחשה זו פונה לעפתא, כקריאת האותיות הנכונה של אולי ברייט, המתרגם אמנם: O Flyer. אך במלה זו ניתן הפירוש למקום סתום שבמקרא, שהוא מצדו מבאר ביטוי זה. עפתא הוא שם ארמי, ריבוי נקבה, במשמעות צלילי, לילה, שנחשבו באמונה העממית כשדים עפים או כשדות עפות בחושך, הנקראים בתרגומים הארמיים אף טלילים (6). אין פלא ששדות אופל אלו נקראו אף בעברית בשמן הארמי הלועזי, המורה על ארם כמולדת המושג. ומכאן הפירוש לאיוב י', כ"ב, בתיאור השאול, ארץ המתים:

(4) ר' גוניוס-קאוטצ'ש, S 130.

(5) השווה: דובב שפתי ישינם (שה"ש ז', י"א); ור' טורטשינר, שיר השירים, ע' 19,

(6) ר' שה"ש ב', י"ז; ד', ו'; ועוד.

ארץ עֲפֹתָהּ כמו אפל צלמות ולא סדרים; הביטוי ולא סדרים כוונתו: ואין לסדר נגדם דבר (7). וכן בא במקום אחר: כי לא נצמתי (ז"א נְצַמְתִּי⁸), סידרתי וערכתי) מפני חשך⁹; לא נערך מפני חשך¹⁰, ועל-פי הצירוף ערך מלין¹¹, או בקיצור ערך בלבד בהוראה זו¹²). כוונתן המדוייקת של המלים היא: שדי חושך כאלה, שאין לסדר ולערך מלים, לחשים מפניהם, כגון לחשת לעפֹתא זו שבכתובת. גם בספר איוב, המתורגם מארמית¹³, עֲפֹתָהּ היא צורת ריבוי ארמי בעיקר. היחיד נמצא — אולי — במקום אחר במקרא: עשה שחר עיפה¹⁴. אם יש להבין זאת לפי פסוק אחר שבספר: עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום ולילה החשיך¹⁵, כלומר, עושה בוקר לחושך, לצל, לעיפה.

את המלה אֶלֶת (סמיכות של אלה בשו' ג') הבינו דיו מניל ואולברייט כמשמעות אֶלֶה, אלוהות בנקבה, והואיל ומלה זו חוזרת כמה פעמים בכתובת, על-כן מנעה טעות זו מהם את הבנת הכתובת כולה. אך למעשה אין מלה כזאת, אֶלֶה במשמעות אֶל בנקבה (אעפ"י שנמצאה באוגרית), לא במקרא ואף לא בכתובות הכנעניות. הרי האלה נקראת בכתובות אלה האחרונות בכל מקום רבת או אדרת, ולא אלת. בהרכבים כגון [אשח]נחלץ כהן אלת¹⁶, עבד... [בו יתמלך רנב] כהן אלת¹⁷, מלה זו היא שם פרטי של אל או של מקום, ולא אֶלֶה סתם; ובכתובת בקמיע, הפותחת במלים רבת חותאלת מלכת שיטכה¹⁸, חות אלת יחד הוא שם פרטי של מלכה. אין אֶלֶה כפל בעברית, ובוודאי לא כאן, שהכוונה לפי כל העניין למלה המקראית אֶלֶה, סמיכות אֶלֶת, במשמעות השבעה. ההשבעה שנאמרה כאן היא אֶלֶת ססס בן פדרש. כי אין אומרי השבעות סומכים על עצמם בחיבור השבעה כזאת, אלא משתמשים בהם באֶלֶה בדוקה ומנוסה, שאמרו אותה מקודם בני אלוהים או גיבורי הקדם. כך אומר למשל גם המשביע בהשבעה האכדית: השבעת האלים איא ומרדוך, השבעת דאמו וגינפרך, השבעת גינאחאקד, בעלת [ההשבעות]; הם דיברו, אני (אך) שְׁנִיתִי (את דבריהם) (shu-nu iq-bu-nim-ma aná-ku u-sha-an-[ni]).¹⁹ כי המלה אֶלֶה היא שבאה במשמעות השבעה כמה פעמים במקרא, כגון: והשביע הכהן את האשה בשְׁבִיעַת הָאֵלֶה²⁰, והיא שבאה, כמו בהמשך הכתובת הזאת, אף עם הפעלים כרת ונשא.

(7) ר' בפירושי לס' איוב לפסוק זה.

(8) לפי הערבית *نظم*.

(9) ר' איוב כ"ג, י"ז.

(10) ר' שם ל"ז, י"ט.

(11) ר' שם ל"ב, י"ב.

(12) השווה וגיחה וערכה לי (ישע' מ"ד, ז').

(13) ר' בפירושי.

(14) ר' עמ' ד', י"ג.

(15) ר' שם ה', ח'.

(16) ר' CIS, סי' 243 (סלוש'ק', סי' 308).

(17) ר' CIS, סי' 244 (סלוש'ק', סי' 492, שש' 2 ואילך).

(18) ר' סלוש'ק', סי' 195.

(19) ר' KAR, ע' 144, המובאת בספרו של Ebeling, A. d. Tagewerk e. assyr. Zau-

berpriesters, S. 9

(20) ר' במד' ה', כ"א.

כגון: לא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום⁽²¹⁾, או: את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אָלָה לְהַאֲלוֹתוֹ וְכָא אָלָה לפני מזבחך בבית הזה⁽²²⁾, במשמעות של אמר אָלָה, כמו נָשָׂא קִינָה⁽²³⁾, ובפרט בצורת הציווי: שָׂא קִינָה, שִׂיא קִינָה. וכך יש לקרוא גם בהמשך הכתובת במלים מקראיות פשוטות: שָׂא אָלָה וְל חֲנֻקָת אָמֶר, במקום שאולי ברייט סוחר את ההברה שא אל השם הקודם (פדרששא), מבין את הצמד (של ו) כלמד של חיווק אוגרייתית, וראמר כשם-עצם אמר, כלומר כבש, שה, כבארמית או בפניקית.

השם ססס, שממנו נגזר גם *Shashmai* באכדית, ססמי במקרא, עבד ססס בכתובות מאוגרית (כמו שראו קודמי), הוא אפוא שם של אלוהות, ודמותו היא המצויירת על גב הכתובת, הגוערת בשדים. הוא בן פדרש, ולשם זה השווה, כנראה בצדק, דיו מניף את השם פדרת'ת' באוגרייתית. כי מקור האמונה באל כזה, שביכולתו לגעור בשדים, אינו בזמן הכותב, אלא בתקופה קדומה יותר.

אמנם כתיב השם *Shashmai* באכדית מורה, שרק על פל המבטא האשורי של שי"ן (ימנית) כמו סמ"ך בא הכתיב ססס או ססמי (כשואל מאשור) במקרא ובאוגרית, אך עיקר השם הוא ששם; ועל-כן אפשר שיש להכיר שם אל זה אף בשם החודש הכנעני ירח זבח ששם (ועי' להלן).

המשביעים המדברים להלן על עצמם בריבוי (לן = לָן) פונים במלים אלה, שָׂא אָלָה, אל ססס בן פדרש, והמשפט שבו אחר אמר מושם בפיו, ועל-כן בא במשפט זה בלבד אָבָא, אָדָרְךָ ביחיד, בעוד שאחר-כך עיקר ההשבעה חוזרת לדבר אֵלַיו, ובריבוי. הצירוף שָׂא אָלָה... וראמר מקביל אף הוא, אל השימוש המקראי: שא קינה אל נשיאי ישראל ואמרת, שא על צר קינה ואמרת לצור⁽²⁴⁾ ועוד. השם חֲנֻקָת יש לבטאו בריבוי נקבה חֲנֻקָת ולא ביחיד. עובדה זו יוצאת לא רק מצורת הפעלים שבהמשך, הבאים בריבוי — בל תבאן, בל תדרכן, אלא גם משימוש אותה המלה עצמה בהשבעות הארמיות מבבל מתקופת התלמוד והגאונים הראשונים. החונקות האלה מופיעות בהשבעות ארמיות-בבליות אלה, שהאותיות חציא מתחלפות בהן כידוע, בצורה ענקתא, או אנקתא, ובטעות מתרגם מונטגומרי⁽²⁵⁾ מלה זו — necklace-spir — its — שדי ענק הצוואר, במקום: חונקות — stranglers. השווה למשל שתי ההשבעות המקבילות שבספרו: זלא יחטון בכון כל חרשין בישין וכל טרנין אפיקי וכל ענקתא וכל קריתא וכל לוטתא וכי; ניא: זלא יחטון להון כל שידי וכל דידי וכל מבכלי וכל ליליתא ומבכלתא וכל פתכרי ולוטתא וענקתא וכל סטני קשיי וכי⁽²⁶⁾. ואך בשורה אחרונה יש להשוות — עם דיו מניף — את שמה הערבי המודרני של השדה קרינה⁽²⁷⁾ — ח'נוק אל-חמל (חונק הכבש), שהטעה אותו לחשוב גם כאן על כבש. לחונקות אלה יאמר האל ססס: בית אשר אָבָא (שמה להגן עליו), בל תבאן, וחצר אָדָרְךָ בל תדרכן.

(21) ר' דב' כ"ט, י"ג וגו'.

(22) ר' מל"א ח', ל"א; וכן דבה"ב ו', כ"ב.

(23) ר' ירמ' ז', כ"ט; יחו' י"ט, א'; כ"ה; ב'; כ"ח, י"ב; ל"ב, ב'.

(24) ר' יחו' י"ט, א'; כ"ה, א'.

(25) J. A. Montgomery, *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, p. 148 ר'

(26) ר' כנ"ל, ע' 146, ש' 10.

(27) לענין שיהיה זו ר' T. Canaan, *Aberglaube und Volksmedizin*, Ss. 23 ff.

צורות הפועל האלה הן ריבוי נקבה, כמו למשל: אשר תבאן הצאן לשתות וכו', ולתדון הצאן עקדים נקדים ומלאים⁽²⁸⁾ וכדומה, ולא צורת יחיד עם נו"ן לחיזוק ובהמשך:

כ

רת. פנ. אלת.

10 עלם אשר. כרת

פן. וכל בן אלם

ורב. וןשך כל קדשן

פונים המשביעים שוב אל ססם ואומרים לו: (אתה) פרת לך אלת עלם, במשמעות אלה וברית, ככתוב שהוזכר לעיל: אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת, או: לעבדך בברית ה' אלהיך ובאלתו⁽²⁹⁾; ככל אלות הברית⁽³⁰⁾; והשווה גם: ברית עולם⁽³¹⁾, אך, כך ממשיכה הכתובת: (לא אתה לבדך כרת לנו אלה זו, אלא היא אלה) אשר פרת לך (אתה) וכל בן אלם ורב וכו'. רב בא כאן במשמעות בן אלוהים כמו רפת בכתובות הכנעניות, רב בערבית, רבון (עולם) בלשון התלמוד וכדומה. אחר מלה זו, במקום שדיו מניח קרא דד, ומבין רגלי האל הצועד ניכרת עוד אחרי מקום נמחק: ר ברורה, שהיא סופה של מלה קצרה. כאן באות בחשבון א; צר (בארמית עיר וקדיש), השווה בפרט ישע' ס"ג, ט' בקריאת השבעים: לא צר ומלאך פניו הושיעם; או ב) — וכך נראה יותר בקשר עם המלה רב — שר, כשימוש מלה זו בפרט בספר דניאל: מיכאל השר הגדול⁽³²⁾, ועתה אשוב להלחם עם שר פרס ואני יוצא והנה שר יון בא וכו' ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם⁽³³⁾; ועוד. ובאמת אפשר להכיר שרידים מעין שי"ן לפני הרי"ש. הביטוי האחרון, כל קדשן (= כל קדושינו) מסכם את כל הנזכרים מקודם; לכתוב המלה השווה לך במקום לנו באותו משפט. המלים בן אלם וקדוש, בהוראת דמויות אלוהיות בכלל, משמשות כאן כמו במקרא, בפרט בספרי החכמה משלי ואיוב⁽³⁴⁾, אך גם בספרים אחרים. ורק דמויות אלוהיות יכולות לזכות אלת עלם, ברית עולם, ולהביא באלתן שמים וארץ וכדומה. בן אלם הוא כאן יחיד, כעדות המלה רב וכנראה גם שר שאחריה. אופיינית מאוד היא המלה אשר, המורה כעדות מכרעת, שלפנינו לשון המקרא ולא כנענית של צידונים. וכמובן אין מקום לראות כאן טעות הכותב, שהשמיט כאילו ת"ו אחרי המלה, בכוונתו למלה אשרת, אשרה (או לברי"ט).

השורות האחרונות, 13 — 15, מתארות אלה זו, שכרת אותה ססם בן פדרש,

בתיאור נוסף:

באלת. שמם. וארץ

— על — באלת. בעל

ת — — ארץ באלת

(28) ר' ברא' ל', ל"ט וגו'.

(29) ר' דב' כ"ט, י"א.

(30) ר' שם שם, ה'.

(31) ר' ברא' ט', ט"ז; שמ' ל"א, י"ח; ועוד.

(32) ר' דנ' י"ב, א'.

(33) ר' שם י', כ"ב"א.

(34) ר' בפירושי ל"ט איוב, בעיקר ה', א'; ו', י'; ועוד.

בברית האֵלֶה, שכרת ססס בן פדרש לַמְשִׁבִּיעִים, הוֹשֵׁב עַל הָעוֹלָם כּוֹלֵו, כְּדוֹגְמַת הַשְּׁבֻעַת הָאֵל בְּמִקְרָא, בְּעֵדוּת לְטוֹבָה וְלַרְעָה: הַעִידִיתִי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ⁽³⁵⁾ וכדומה. אֵךְ כִּאֵן הַכוּוֹנָה שֶׁהוֹשֵׁבֶעוּ כּוֹלֵם, לִבֵּי יִגְעוּ בְּמוֹגְנִים עַל יַדֵי הָאֵלֶה, בְּדוֹמָה לְמָה שֶׁנֶּאֱמָר: וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית בְּיוֹם הַהוּא עִם חַיִּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרִמְשֵׁי הָאָדָמָה וְכוּ' וְהִשְׁכַּבְתִּים לְבִטָחָה, וּבְהַמְשִׁךְ לַכֵּךְ: וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נֶאֱמָר ה' אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת הָאָרֶץ וְגו'⁽³⁶⁾. אַחֲרֵי הַזְכָּרָת שָׁמַיִם וְאָרֶץ בְּאַלֶּה נִזְכָּרָת עוֹד הַפַּעַם הַמְלָא אָרֶץ, וּבְהִתְאָם לַחֲלֻקָה זֹו, הַבָּאָה כְּמָה פַּעֲמִים בְּמִקְרָא, הַמְחַלֶּקֶת מֵה שֶׁמַּעַל לְאָרֶץ וּמִתַּחַת לָהּ, נִדְמָה לְהַשְׁלִים בְּרֵאשִׁית הַשּׁוֹרָה 14 (אֲשֶׁר שֵׁם הַכִּיר אֵף דִּיו מְנִיל בְּרֵאשִׁית הַשּׁוֹרָה אֶת הָאוֹתִיּוֹת עַל וְאֲחֶ"כ אֹת מְסוּפָקֶת, אֲבָל גַּם לְפָנֶיהָ נִיכָר עוֹד שְׂרִיד שֶׁל אֹת) אֶת הַמְלָא מְעַלָּה אוּ מְעַלָּו; וּבְרֵאשִׁית הַשּׁוֹרָה 15 בְּאוֹתִיּוֹת הַמְחֻקוֹת לְמַחְצָה, אֲשֶׁר אֹתָן סָבַר דִּיו מְנִיל לְקְרוֹא ת... אֶת הַמְלָא (ת(ח)ת: בְּאֵלֶת שְׁמַם וְאָרֶץ מְעַלָּה, בְּאֵלֶת. בְּעַל תַּחַת אָרֶץ. בְּעַל קְשׁוֹר אֲפּוֹא כֵאֵן, כְּמוֹ בְּמִקְוֹמֹת אַחֲרִים בְּסִפְרוֹת הַכְּנַעֲנִית הַקְּדוּמָה, אֵל תַּחַת אָרֶץ וְאֵל הַשְּׂאוֹל.

בְּסוֹף שׁוֹרָה זֹו כְּתוּבָה עוֹד פַּעַם הַמְלָא בְּאַלֶּת, אֵךְ הַהִשְׁלָמָה הַהִכְרַחִית לַכֵּךְ אֵינָנָה בְּכַתּוּבָת. וְאֵם לֹא הִיָּתָה נּוֹסֶפֶת, שֶׁלֹּא כְּסֹדֵר הַשּׁוֹרוֹת, בְּמִקּוֹם הַשֶּׁבֶר שֶׁבְּפָנֵי הַטְּבֵלָה, כִּי אִז נִשְׁמַטָה מִחוּסֵר מִקּוֹם, אוּ שֶׁהַמְלָא בְּאַלֶּת כְּתוּבָה בְּטַעוֹת.

עַל כְּתוּבָת עֵיקֵרִית זֹו, הַפּוֹנָה אֵל סִסס בֶּן פַּדְרֶשׁ, וּמוֹזִכֵּרָה לוֹ לְאֹמֵר לְחֻוֹנֻקוֹת אוֹתָה הָאֵלֶה, שְׁכָרַת אוֹתָה לַמְשִׁבִּיעִים, וְשֶׁהִיא מְלוּוָה אֶת הַצִּיּוֹר שֶׁבְּאַחֲרוֹרֵי הַטְּבֵלָה, נּוֹסְפוּ כְּמָה מְשַׁפְּטִים אַחֲרִים, שֶׁגַם הֵם נּוֹסַחֲאוֹת בְּדוֹקוֹת נִגְדוּ אוֹתָן הַרוֹחוֹת, אֵלֹא קְשׁוֹרוֹת הֵן בְּתוֹמָנָה הַמְצוּיִירָת בְּפָנֵי הַטְּבֵלָה:

B כְּתוּבָת בְּשׁוֹרָה רְצוּפָה סָבִיב לְטְבֵלָה, הַעוֹלָה מְשַׁמָּאֵל לְמַטָּה (מְצַד הַפְּנִים), עוֹבֵרָת לְמַעְלָה לְיָמִין, וְיּוֹרֵדָת שֵׁם שׁוֹב לְמַטָּה.

דִּיו מְנִיל קוֹרָא: אֶשֶׁת חוֹרֵן, קֶשֶׁת דַּחַם פִּי וְשִׁבְעַת צְרִיתֵי וְשִׁמְנָה אֶשֶׁת. בְּעֵלֵי קֶשֶׁת, וּמִתְרַגֵּם: épouse de Horon. Qš (celle) dont la bouche est intègre (disant) "Sept (sont) mes rivales, mais sa (ou: la) huitième femme est l'épouse légitime de mon Seigneur (= mon mari) Qš!" וְאוֹלָם אֵי-אֲפֹשֶׁר לְקַבֵּל פִּי בְּמִקּוֹם פֶּה כְּנִפְרֵד, אֵינִי דִּיכוֹלָה לְהִיָּתוֹת מִלֶּת זֵיקָה (בְּמִקּוֹם זֵי אַרְמִי) בְּעֵבְרִית, וְאֵינִי כֹל הַמְשַׁפֵּט אוֹמֵר דְּבַר הַמֵּתָאִים לְמַטְרַת הַהִשְׁבַּעָה.

אוֹלְבֵרִיִּיט מְצַדוֹ קוֹרָא: [אֶשֶׁת חוֹרֵן אֶשׁ.] תַּחַם- פִּי וְשִׁבְעַת צְרִיתֵי וְשִׁמְנָה אֶשֶׁת בְּעַל [? ?] וּמִתְרַגֵּם: wives of Horon, whose utterance is true, and his seven concubines and the eight wives of Ba'al [??] כְּרִיבּוּיֵי שֶׁל אֶשֶׁת בְּמִקּוֹם נְשִׁים וְכְדוּמָה בְּכֹל לְשׁוֹן שְׁמִית, וְאֵינִי צוֹרֵת הַזֵּיקָה בְּכַתּוּבָת זֹו אֶשׁ, אֵלֹא אֶשֶׁר; אֵינִי פִּי יְכוֹלָה לְבוֹא בְּמִקּוֹם פֶּה; אֵינִי צְרִיתֵי אֵלֹא הַצְּרוֹת אוּ הַצְּרָה שְׁלִי, וְאֵינִי צְרָה, בְּמִשְׁמַעוֹת אֶשֶׁת נּוֹסֶפֶת, כְּמוֹ צְרָה בְּעֵרְבִית, לְגַבְרָה, אֵלֹא לְאֶשֶׁת בְּלֶבֶד: וְכַעֲסָתָה צְרָתָה (שֶׁל חֲנָה)⁽³⁷⁾ וְלֹא צְרָתוֹ. וּמְצַד הַעֲנִיִּין: לְמָה מְנִיִּית הַדְּמוּיּוֹת הָאֵלֶה בְּהִשְׁבַּעָה?

מְצַדֵּי מִקְבֵּל אֵנִי אֶת קְרִיאַת הַשֵּׁם חוֹרֵן כְּשֵׁם אֶחָד מִבְּנֵי הָאֵלִים הַקְּדוּמִים⁽³⁸⁾,

(35) ר' דב' ד', כ"ו; ל', י"ט.

(36) ר' הושע ב', כ"ב"ג.

(37) ר' שמו"א א', ו'.

(38) ר' - כהערותו של אוֹלְבֵרִיִּיט - BASOR 70, p. 23 - AISA LIII, pp. 1-12.

אבל רואה אני בחורן זה את הדמות המצויירת בצורת הכרוב; ואילו פונה האלה המצויירת בדמות זאבה במשפטים האלה. כי אין זאבה זו אחת השדות; הדמויות המצויירות על השבעות וקמיעות מציגות דבר מקווה לטובה, ולא לרעה. אם בא ציור של שד ומזיק, כי אז, כמו בהשבעות הארמיות, השד המזיק הוא כבול בזיקים, אבל יוכל להזיק. ואם מצויירת כאן דמות, הבולעת ברייות אחרות, כי אז זאת אלוהות מסייעת, הבולעת שדים. הרי גם שדים אלו מצויירים כדמות אדם, ולמעשה הם בעיקר רוחות בני אדם שמתו, הירודים בלידה על האדמה כדי להזיק, ואלה דברי הזאבה אל חורן:

ש. חורן. שש (ז ב) תך פי

ושבע צרתי

ושמנה אשת בעל קודשי

כלו, שים לי, חורן, את החונקות המזיקות לתוך פי ואבלע אותן, ואם אני לא אוכל לבלוע אלא שש, הרי שבע תבלע צרתי, ושמונה תאכל אשת בעלי הקדוש (בעל קדשי, כמו הר קדשי = ההר הקדוש שלי). כי לא רק בני אדם מדברים על עצמם בענוה כזו: אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי³⁹, אלא כך רגילים לדבר אף מלאכים ורוחות; והאיש המחפש באגדות את היפיפה שעזבה את ביתו, בבואו אל אחד הרוחות מעבר לשבעה הרים, רגיל לקבל על שאלותיו מפי הרוח את התשובה: אני אמנם אינני יודע היכן רעיתך, אבל אחי גדול ממני בגיל ביום אחד, ובחכמה הוא גדול ממני פי-שניים, פנה אליו בשאלתך! כך גם דברי הזאבה: אם אני לא אבליע אלא שש חונקות, נשי בעלי האחרות תבלענה יותר ממני. וכמובן אין אשת בעל קדשי אלא ביטוי אחר במקום: צרתי.

הקריאה שש היא הניתנת לפני שבע ושמונה. הקרי תך במקום תם אפשרי הוא לפי שרידי האותיות. האותיות ק-ש של קדשי נראות בכתובת מעל לשורה, אבל מקומן לפי העניין בתוך כל המשפט. שים לב לצורת המשפט; אם אינני טועה יש כאן אפילו חריזה (rhyme) מכוונת; זו הפעם הראשונה שמצוי חרוז ממש בעברית מתקופת המקרא. וכנהאה נולדה צורת החריזה בשימוש מגי כזה. המלים שש, שבע, שמנה באות בנקבה, הואיל וכוונתן לשש, שבע ושמונה עפתא חונקות.

C. הכתובת שעל גבי הכרוב, גם היא נגד אותן השדות, ואולי מושמה בפי הכרוב:

לעפתא. בחדר. חשך

עבר. פעם. פעם. ללי

השורה הראשונה היא הכותרת: כך תאמר לעפתא בחדר חשך; עבר פעם, פעם ללי. אין לקרוא כאן פעם, לא כשם פרטי (ליו מניל) ולא במשמעות at once (אולברייט), שאיננה בלשון; אלא הואיל והציווי עבר (כך נכון אולברייט ולא ענד) בא ביחיד ולא בריבוי עברן, בהתאם אל הריבוי עפתא בככתובת העיקרית, על-כן פעם הוא הנושא לציווי עבר. ועל-כן יש להבינו על פי שימוש הפועל במקרא לפחד הלידה, כגון: וייקץ פרעה והנה חלום, ויהי בבקר ותפקעם רוחו⁴⁰; חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו... חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום⁴¹: אחזת שמרות

(39) ר' שופ' ו', ט"ו.

(40) ר' ברא' מ"א, ז'—ח'.

(41) ר' דנ' ב', א'—ג'.

וניני (בלילה, עי פס' ג') נפעמתי ולא אדבר⁽⁴²⁾; ואף: ותחל רוח ה' לפעמו⁽⁴³⁾. פעימת הרוח את האדם, עד כי רוחו נפעמת מפחד בלילות⁽⁴⁴⁾, מפחד לילה⁽⁴⁵⁾ היא הנקראת כאן פעם, או בהקבלה המלאה יותר: פעם ללי, הרוח המפעם אותי בלילי, ואין כאן כמובן כל זכר ללילית (אולברייט).

ומכאן שאין השבעה זו מכוונת כעזרה לילדות, אלא נגד הפחד בלילות, הרוחות העפות בלילה בחזר חשך.

D. הכתובת על גבי הזאבה, שהיא כאמור דמות אלוהית המכלה את החונקות.

דיו מניל קרא כאן: ומבות מחצת הלך

אולברייט: מבזת פחצת. הלך

ויש לקרוא: שְׁמֹן וְרַחֲצָתָהּ. הֶלֶךְ (ר' בתצלומים). כלומר: אתה השוכב (או את השוכבת) בחדר החושך רחצת גופך בשמן זית המטהר, וכבר הלך ועבר פעם הלילה, כהמשך לשורות הקודמות. והשווה את הביטוי החוזר בכל השבעות האכדיות *ina shamni tapashash*, בשמן תרחץ, ואת הצירוף החוזר בחרסי שומרון: שמן רחץ.

E. כתובת הפותחת על חזהו של האל הצועד שמאחורי הטבלה, והנמשכת מעבר

לה, לצד שמאל, בין שורות הכתובת העיקרית:

לפי דיו מניל: סו. זת. לי לפי אולברייט: סזי(?)ת. לי

פתח פתח[רח]מ(?)

י. ות. י. ות.

ד. ד. ל(?)ד.)

סז. זת. יצא. שמש סזי(?)ת יצא שמש

הל. ולד. הל. ולד.

השלמתו של אולברייט: פתח[רחמ]י, אין לה כל יסוד, ואין אף מקום לה בטבלה.

יש לקרוא פתחי, בציווי, ולפיכך מדובר במשפט זה אל אשה. סז. זת (כך נכון כקריאת דיו מניל, כפי שניכר ברור בתצלום, לי פתחי, וברור שאשה זו שמדובר אליה, היא הזאבה האלוהית, המצויירת בטבלה. וכמו כן ברור שגם כאן זת הוא זית, בהתאם לכתיב בח במקום בית בכתובת העיקרית. והואיל ונזכרו בכתובת שמות יתר הדמויות, ססס, חורן, על כן סז הוא השם של הזאבה. ואפשר שהשמות סז לנקבה, ססס לזכר, מקבילים הם בלשון לא-שמית זו, שממנה נלקחו שמות האלים האלה. השוכב (או השוכבת) בחדר חושך משביע ומבקש מן האלה המגינה עליו, שתפתח גרגיר של זית — ותעשה בו דבר כמעשה סמלי, אשר על פיו תחשובנה השדות שכבר יצא השמש, ותברחנה. זה עיקר תוכן המשפטים, ולפיהו יש למצוא פתרון לאותיות שבשו' 3-5. באמת אפשר להכיר כעת כאן (אחרי לי פתחי) בתצלום את האותיות: וא (4) ור. ל(5)ן. עד, כלומר ויהי לנו אור עד שיצא השמש. גם אור נר כזה מגרש את שדי הלילה, והאלה-סז, היא היכולה לפתוח גרגיר זית, להוציא ממנו שמן

(42) ר' תהיל' ע"ו, ה'.

(43) ר' שופי י"ג, כ"ה.

(44) ר' שה"ש ג', ח'.

(45) ר' תהיל' צ', ס' ; צ"א, ה'.

ולהדליק ממנו אור. כל זה, כדי לציור לפני המזיקות את הרושם, שכבר יצא השמש והגיע הבוקר, ואסור להן להישאר בארץ החיים. והשווה אף במקרא, בדברי המלאך הנאבק עם יעקב: שלחני כי עלה השחר⁴⁶.

שתי המלים האחרונות שבכתובת אי אפשר לקראן לפי האותיות הניכרות בטבלה, אלא חלד. חלד או חלר. חלר (בוודאי לא חל. ולד בלשונות זכר, שאינו יולד), וכמובן אף הקריאה חלד. חלד, השווה בשתי המלים, באה בחשבון. במלה חלד זו, הבאה כאן כחזיון למלים יצא שמש, נמצא הפתרון לאיוב י"א. י"ז: ומצִהִים יָקוּם חָלָד תְּעוֹפָה כְּבָקָר תִּהְיֶה. כאן בא חלד כהקבלה אל בקר, ובכתובת יש לקרוא כנראה כפועל ושם חלד חלד, כלומר עלה השחר, זרח הבוקר. וכנראה אור החיים הוא עיקר פירושו המלה חלד גם ביתר המקומות במקרא, ואין יושבי חלד אלא היושבים באור החיים.

בסיכום הדברים יש לאמור כי לפנינו השבעה נגד שדות החושך, החונקות את האדם בפועם הליף, בפחד הלילות, בסיוט המאיים עליו בכל חדר חושך, ובייחוד אף בליף החתונה⁴⁷. שדות אלה נקראות אף עֶפְתָּא, ובמקרא עֶפְתָּה. נגדן נקראות לעזרה שֵׁשׁ דְּמוּיֹת אֱלוֹהִיּוֹת קְדוּמוֹת, ססם בן פדרש, אשר אלתו חלה על כל מערכת השמים והארץ; האלה המתוארת בדמות זאבה, סז, הכולעת את השדות; והכרוב חורן, המגיש לה ולשאר נשי בעלה את השדות לבליעה. סז היא אולי אשתו של ססם, והוא בעלה הקדוש, הנזכר בכתובת.

כל הצורות הלשוניות שבכתובת מתאימות לעשון המקרא. כתיב המלים דומה — יותר מזה של תעודות לכיש — לזה החסר יותר של חרסי שומרון. עובדות אלה מתאימות הן לתאריך של המאה הח' או הו' לפני ספה"נ, שגם הכתב מורה עליו. מחבר הכתובת הוא כנראה ישראלי, בין שנראה בו אחד מגולי שומרון שהגיע לסוריה, ובין שהועתקה הכתובת על פי טופס שהובא מארץ-ישראל. כי אותיות הכתב, המורות בפרט במקום שהכותב רושם את המלים במהירות, על מקום ששם נהג הכתב הארמי, זרות הן לארץ-ישראל, ואין מקור הכתובת כמו שהיא בארץ-ישראל עצמה. אך עדות היא לדעתי לאמונה העממית, שהיתה קיימת — גם לפני המקרא — בישראל, ירושת העמים שישבו בארץ או בסביבתה מקודם.

ולבסוף העתקת הכתובת המעניינת, בניקוד⁴⁸. לשם הבהירות השמטתי אף את הנקודות בין המלים ושמתי במקום זה סימני פיסוק מודרניים לשם הבנת העניין. שמתי משום כך אף אותיות אמצעיות במקום הצורך, תמורת האותיות השוות בכל מקום שבכתובת.

A. השבעה הפונה אל ססם בן פדרש:

לְחֶשֶׁת לְעֶפְתָּא אֶלְת

ססם בן פדרש:

שָׂא אֶלָּה

וְל חֲנֻקָּת אֶ

(46) ר' ברא' ל"ב, כ"ו.

(47) ר' לעניין זה את מאמרו של ש. קראוס בס' היובל למ. גסטר, עע' 323—330.

(48) תרגום אנגלי של הכתובת ניתן בסיכום האנגלי בסוף החוברת.

מר: בַּת אָבִיא,
 בַּל תִּבְאֵן,
 וְחָצַר אֲדָרָךְ,
 בַּל תִּדְרֹכֵן! כִּי
 רַחַם לֹן אֵלֶת
 עֲלַם, אֲשֶׁר כָּרַת
 לֹן וְכָל בֶּן אֱלֹם
 וְרַב וְשָׂר, כָּל קִדְשֵׁן,
 בְּאֵלֶת שָׁמַם וְאַרְצָן
 מִעֵלָה, בְּאֵלֶת בַּעַל
 תַּחַת אֲרָץ, בְּאֵלֶת...

B. דברי סז אל חורן:
 שֵׁת, חוֹרֵן, שֵׁשׁ בְּתוֹךְ פִּי,
 וְשִׁבַע צָרְתִי,
 וְשִׁמְנָה אֵשֶׁת בַּעַל קִדְשֵׁי!

C. דברי המשביע אל החונקות:
 לְעַפְתָּא בְּחֹדֶר חֲשָׁךְ:
 עֵבֶר פַּעַם, פַּעַם לִי!

D. תשובת האלים למשביע:
 שָׁמֶן וְחֶחֶצֶת, הֲלָף!

E. דברי המשביע אל סז:
 סז, וְתִּלִּי פִתְחִי
 וְאוֹר לֹן,
 עַד יֵצֵא שֶׁמֶשׁ, חֶלֶד חֶלֶד.